

Fedoszov Júlia: „Óh mondsza: felejteni tudsz-e te engem?”

Liszt *Petőfi szellemének* című zongoradarabjának keletkezése és két kézírata

1879-ben a Petőfi-Társaság *Koszoru* címet viselő havi közlönyének mellékleteként négy portré – Petőfi Sándor, Szendrey Júlia, Jókai Mór és Liszt Ferenc arcképe – jelent meg, látszólag egymástól függetlenül.¹

Petőfi egyetlen, valószínűleg 1844-45 körül keletkezett dagerrotip portréjáról 1847-ben Klösz György készített másolatot, Kertbeny Károly szerint Petőfiné Szendrey Júlia számára, emlékébe.² Az eredeti kép Szendrey Júlia halála után fiukhoz, Zoltánhoz került, ma a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzik.

Szendrey Júlia arcképe Lauka Gusztáv Petőfi nősüléséről szóló cikkének mellékleteként került a Petőfi-Társaság lapjába. Elischer Lajos grafikus készítette a folyóirat számára Barabás Miklós 1848-as litográfiája nyomán.

¹ *Koszoru*, a Petőfi-Társaság havi közlönye, I, szerk. Szana Tamás. Budapest: Rautmann Frigyes kiadása, 1879.

² Kertbeny Károly: „Petőfi arcképeiről”, *Koszoru*, I (1879), 22.

A Petőfi-kultusz egyik atyjának, a Petőfi Társaság első elnökének,³ és történetünk harmadik főszereplőjének, Jókai Mórnak a portréját Elischer Lajos egy 1872-73 között, Koller Károly és Borsos József által készített fénykép nyomán rajzolta meg.

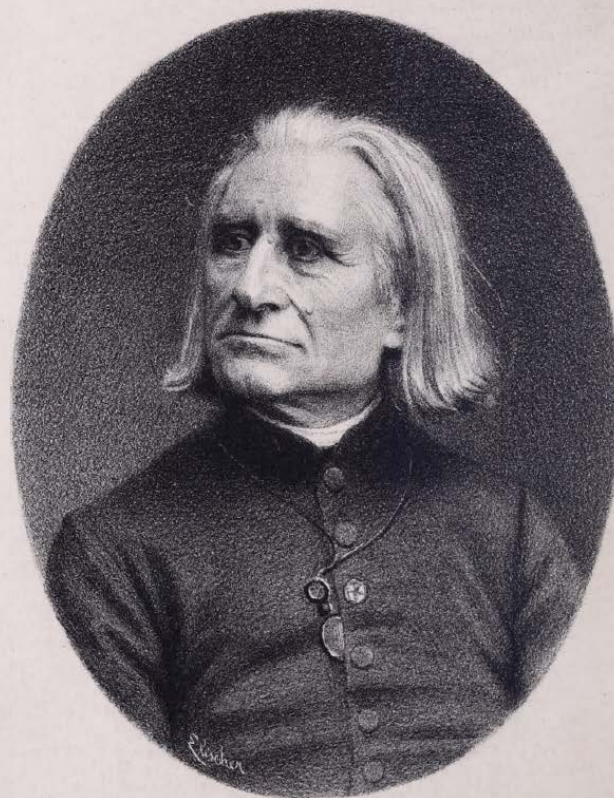

Jókai Mór

A dolgozat voltaképpen témája e zongoradarab két, a Nádor hagyatékából a Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpont tulajdonába került kézírata. A *Petőfi szellemének* keletkezéstörténetét azonban csak Petőfi, Szendrey, Jókai és Liszt kapcsolatainak ismeretében vázolhatjuk fel hitelesen, s ezáltal a mű zenei értelmezéséhez is biztosabb háttérrel kapunk.

1847-ben, nem sokkal esküvőjük után Petőfi és Szendrey Júlia Pestre, a Dohány utca 373. szám alá költöztek. Jókai, akkoriban legmeghittebb barátjuk, egy ideig bérletársuk volt. Kapcsolatuk azonban családi és politikai nézeteltérések miatt rövidesen megromlott, ezért Jókai 1848 nyarán elköltözött tőlük.⁵ Ahogy Ratzky Rita

A negyedik grafika Liszt Ferenc arcképe, szintén Elischer Lajos munkája. Ez is fénykép után készült. A felvételt valószínűleg 1875-ben, Wagnerrel közös márciusi koncertje alkalmából készítette Klösz György, Budapesten, a Hatvani utca 1-es szám alatt.⁴ Ez utóbbi portré alatt ismeretlen kézírásban a *Petőfi szellemének* című zongoradarab első témája szerepel.

Kiadja Raumann Frigyes Budapesten.

Liszt Ferenc

³ Ratzky Rita: „Halhatlan a lélek”: tanulmányok, cikkek, kritikák. Budapest: Napkút Kiadó, 2015, 125, 144.

⁴ Ernst Burger: *Franz Liszt in der Photographie seiner Zeit*. München: Hirmer Verlag, 2003, 68–70.

⁵ Csetriné Lingvay Klára: *Pályaképek*. Kolozsvár: Kriterion Kiadó, 2004.

irodalomtörténész írja: „Az elmaradt kibékülés egész életében égethette Jókai lelkét.” – s a szakmai megbecsülés mellett ez is szerepet játszhatott abban, hogy a következő évtizedekben Jókai számtalanszor, számtalan formában nyilatkozott meg Petőfiről. Beszélt róla a Duna parton 1882-ben felállított Petőfi szobor avatásakor, írt róla nyíltan és utalásszerűen szépirodalmi munkáiban.⁶ A *Sylvester éjszakák (Emlék)* című, 1859-ben megjelent elbeszélés következő részlete különösen érdekes a számunkra:

„1857 (...) Zajos Sylvester éjszakán bömböl a szél két hegy között, ha megkap egy rongyos felhőt, elkergeti egyik ég sarkától a másikig. Lenn a nehéz domb alatt, a fügyökerén is alul, ott veri a költő kobzát, arany lantját, ezüst húrral, olyan bűbajos dalokat zeng; társai a többi halottak, körül ülik, úgy hallgatják. Zeng nekik dicső napokról, szerelemről a föld alatt, álmüző mély bánatról, mely a sir mélyén sem szunnyad. Ugy hallgatják, úgy ügyelnek.”⁷

A kísérteties jelenet mintha már magában hordozná a tizennégy évvel később, 1873-ban kifejezetten Liszt Ferenc számára írt balladát, *A holt költő szerelmét*, melynek témája szintén Petőfi alakja. A balladát a következő események hívták életre.

Liszt 1871-ben került közvetlen kapcsolatba Jókaiával. 1873-ban felkérték, hogy a Rózsavölgyi-cég harmadik zártkörű zeneestélyén adja elő Jókainé Laborfalvi Rózával *Lenore* című melodramáját. A kétszer félórás próbáról Jókaiék otthonában maga az író is beszámolt. Az 1873. január 12-én tartott előadás sikere arra sarkallta Laborfalvi Rózát, hogy új melodráma írására kérje fel Lisztet. Azt rebesgették, hogy Liszt Tompa vagy Vörösmarty versét készül megzenésíteni,⁸ s hogy Liszt kérte meg Jókainét: jelöljön ki számára egy verset. 1873. december 21-én azután, közel egy évvel a *Lenore* próbái és előadása után Jókai maga kereste meg Lisztet, hogy felolvassa neki *A holt költő szerelmét*, s azt melodráma anyagául ajánlja fel.⁹ Hogy eredeti formájában, magyarul vagy német fordításban olvast-e fel, nem tudni, mindenesetre Liszt, mint Legány Dezső írja, kérte az író, hogy a hanglejtés tekintetében lássa el tanácsokkal.¹⁰ Liszt már december 25-én említi Carolyn von Sayn Wittgensteinhez Pestről írott levelében, hogy ígéretéhez híven hamarosan tragikus hangvétellű balladát fog komponálni Jókai versére.

Liszt 1874. január 16. után kezdett hozzá a komponáláshoz.¹¹ Egy február 8-án, Horpácson keltezett levelében írja Carolynnak, hogy majdnem elkészült, március 15. környékén pedig a melodráma már meg is jelent a Táborszky kiadónál. Az ősbemutatóra is ekkoriban, március 16-án került sor, a Magyar Írók és Művészek Társaságának estélyén, a Hungária dísztermében, ahol Jókainé szavalatát Liszt kísérte zongorán. (Az előadást három év múlva, ugyanilyen körülmények között, ugyanők megismételték.)

Gyulai Pál a Budapesti Szemlében így foglalja össze a verset röviddel a bemutató után:

„A ballada azon kezdődik, hogy hőse, a költő, harczba indul és búcsúzik neje- és gyermekétől. (...) A hős (...) elesik; a holló a fán megjelenti férje halálát a nőnek, a ki aztán nem sokára férjhez megy. De a halott nem nyughatik sírjában, megjelen a nőnek *koszorús kalpaggal* fején, hanem a fő nem az övé, valaki másé, egyé a sok közül, a kikkel együtt esett és temettetett el. Koszorúját meglelte, a fejét nem, a mi alkalmasint azt akarná kifejezni, hogy a költőknek még a sírban is legtöbb gondjok van koszorújokra. A nő nem ismervén reá, hijába hívja, nem

⁶ Jókai beszédének szövege megtalálható a Petőfi Társaság lapjában: *Koszorú*, VIII/5 (1882. november), 388.

⁷ Jókai Mór: „Sylvester éjszakák (Emlék)” in: *Jókai Mór decameronja, száz novella*, 7. kötet. Pest: Heckenast Gusztáv, 1859, 139.

⁸ Legány Dezső: *Liszt Ferenc Magyarországon 1869-1873*. Budapest: Zeneműkiadó, 1976, 132., 139–40.

⁹ U.o., 252.

¹⁰ U.o., 187.

¹¹ Legány Dezső: *Liszt Ferenc Magyarországon 1874-1886*. Budapest: Zeneműkiadó, 1986, 252.

megy vele. (...) Ekkor a szellem (...) mentegetőzni kezd, hogy nem lelte meg fejét, téved a kéz, majd visszamegy érte s megleli (...) És megjelent újra, de akkor sem a maga fejével. Húsz évig jár fel a sírból más-más fejjel, végre megtalálja a magáét. A nő ekkor már öszül, a gyermek vén ifju lett, a ki unja az életet. Most reá ismernek mindketten s elmennek vele a sírba, hogy örökre csókolhassák egymást.”¹²

A költő kultikus jellemzésének több megszokott eleme megtalálható a versben: gyengéd, szerelmes férj és lírikus, csatába induló hős, hősi halott, aki karddal és lanttal kezében tér vissza. A balladában szereplő csillag vagy üstökös metafora éppen Jókai Sylvester *éjszakák* c. elbeszélése révén vált bevetté. Gyulai mégis méltán érzi visszatetszőnek a vers Petőfi-ábrázolását. A fej elvesztésének, és hosszú keresésének leírása furcsa, komikus színezetet ad a tragikusnak szánt balladának. Gyulai szerint: „(...) Jókai e balladájával nagy méltánytalanságot követett el Petőfi emlékéen (...) Ha a két költő közül valamelyik csakugyan elvesztette a fejét, az bizonyára nem Petőfi.”¹³

A melodráma bemutatójáról a *Borsszem Jankó* 1874. március 22-i számában így számoltak be: „*Halász Bódi a „holt költő szerelme“ című versével közmegebotránkozást szült a megyei congregation. Jókai Mór, ki az írók és művészek estélyén Petőfi Sándor ellen kifakadt, zajos tapsokban részesült.*”¹⁴ Ahogy arra a két mondat elemeit felcserélő tréfa is rámutat, a Jókai-vers fogadtatása már kezdetben sem volt egyértelműen pozitív.

A Fővárosi Lapokban a melodráma bemutatójának másnapján, március 17-én nyomtatásban is megjelent Jókai balladája. Ugyanitt, szintén 1874 tavaszán közölték Szász Károly beszámolóját egy Pulszky Ferenc otthonában tartott estélyről.¹⁵ Az összejövetelen Liszt és Jókai is jelen volt, a házigazda külön meghívására. Ugyanis *A holt költő szerelmére* Dux Adolf német nyelven paródiát írt, amelyet Morgenstern (vlsz. Sándor) zongorakíséretével, nagy sikerrel adott elő. Szász szerint, aki a cikk végén magyar fordításban közölte *A fejetlen költő* című paródiát, Jókai remekül mulatott. Felmerülhet bennünk, hogy Jókai a melodráma műfaji sajátosságának tekintette eredeti balladája túlzásait, s hogy azokat ezért maga sem vette egészen komolyan.

A paródia zenei kíséretéről annyit tudunk meg, hogy ismert dallamokra, többek között Verdi „La donna e mobile” áriájára épült. Az utóbbi arra irányítja rá a figyelmünket, hogy az eredeti vers nem csak Petőfivel szemben méltánytalan.

Szendrey Júlia, kortársai szerint túl hamar megkötött második házassága – ma már közreadott naplója révén is tudjuk – kényszerhelyzet szülte, boldogtalan frigy volt.¹⁶ A huszonegy éves özvegy, remélve, hogy Petőfi túlélte a harcokat és elmenekült, Haynau bizalmasához, Lichtenstein Ferenc herceghez fordult útlevelért, hogy férjét Törökországban keresse tovább. A herceg azonban megzsarolta: ha nem hajlandó szeretőjeként Bécsbe utazni vele, Júliát alig másfél éves kisfiával, mindenféle jövedelem nélkül kiutasítják Pestről. Egyetlen választása az volt, hogy minél hamarabb férjhez menjen, ezért 1850 nyarán összeházasodott Horváth Árpád történésszel. Kortársai azonban kevés megértéssel, annál több gúnnyal, ítélkezve fordultak Júlia felé. Ahogy Jókai a balladában vagy Arany *A honvéd özvegye* című versében (habár ő legalább nem jelentette meg). Kerényi Ferenc irodalomtörténész arra hívja fel a figyelmet, hogy a Petőfi-kultusz első időszakában Egressy Gábort és Szendrey Júliát bűnbaknak tették meg, amiért

¹² Gyulai Pál: „A holt költő szerelme. Ballada Jókai Mórtól.”, *Budapesti Szemle* V/9 (1874), 223.

¹³ U.o., 224.

¹⁴ Sz.n.: „Apró Hírek”, *Borsszem Jankó* VII/325 (1874. március 22.), 4.

¹⁵ Szász Károly: „Egy estély Pulszkynál”, *Fővárosi Lapok* X/69 (1874. március. 25.), 275.

¹⁶ Szendrey Júlia naplója új kiadásban: „*Naponként árvább*”: Szendrey Júlia naplója, szerk. Ajkay Alinka, Szentes Éva. Budapest: Editio Princeps, 2015.

1849 nyarán „*a végzetesnek bizonyult erdélyi út mellett érveltek*”,¹⁷ így ez is szerepet játszott a negatív kép kialakulásában.

Ez a kép pedig tartósan bizonyult. Míg a Petőfi Társaság lapjában egészen az 1930-as évek végéig számtalan Petőfi előtt hódoló költemény jelent meg, addig Júliáról még 1938-ban is olyan verset közöltek Petri Móról, amelyben „az eldobott fátyol miatti átkot” emlegeti.¹⁸

Liszt és Petőfi feltehetőleg nem ismerték egymást személyesen. Hamburger Klára szerint azonban 1840. február 18-án a sorkatona Petőfi megszökött a kaszányából, hogy ott lehessen Liszt soproni koncertjén.¹⁹ Petőfi költészete minden bizonnyal érdekelte Lisztet, hiszen 1851. április 15-én, Weimarból írott levelében kérte Kertbeny Károly magyar-német származású író, műfordítót, hogy küldje el neki a János vitéz német fordítását.²⁰ Legány arról is beszámol, hogy 1881. február 10-én,²¹ valamint 1882 márciusában Liszt részt vett Joseph Lewinsky estjein. Lewinsky a Burgtheater színészeként magyar írók, költők verseiből olvasott fel, Neugebauer német fordításában,²² s ’81-ben, a Vigadóban huszonöt Petőfi vers hangzott el előadásában. Habár a fordítások alapján Liszt nyilván nem ismerhette meg behatóan Petőfi költészetét, mégis személyes benyomást szerezhett róla. Ezt a képet pedig a Jókai ballada – úgy gondolom – nemigen befolyásolta.

Amint Kaczmarczyk Adrienne írja, Liszt 1877-ben kiemelte a melódia két fontos témáját és azokból zongoradarabot komponált.²³ A darabnak a *Petőfi szellemének* címet adta. A melódia zenei anyagának egy részét tehát érdemesnek találta a további feldolgozásra, s az önálló zongoradarabot címével továbbra is Petőfihez kötötte. A melodrámat, a Petőfi-kultusz furcsa szülöttét Liszt így saját Petőfi elmék-darabjává, ha úgy tetszik hommage-ává alakította át. A zongoradarab pedig ebben a minőségben alkalmassá vált arra is, hogy évekkel később, 1885 körül, csekély változtatások után bekerüljön a *Magyar történelmi arcképekbe*.

Mivel a *Petőfi szellemének* zongoradarab zenei felépítésében nem sokban különbözik a *Történelmi arcképek* *Petőfi* tételétől, az utóbbi darab elemzése az előbbire nézve is érvényesek.

Legány Dezső szerint a *Történelmi arcképek* *Petőfi* tétele, amely a költőről Lisztben élő képet jeleníti meg, a sorozat legárnyaltabb darabja. Legány a következő jelzőkkel érzékelteti a darabban egymást követő karaktereket: magányos, elégikus, vigasztaló, szenvedélyes, elhaló majd ismét elégikus. James M. Baker megfogalmazása szerint a darab azért lehet találó költő-jellemrajz, mert érzelmei színesek.²⁴

A Duna-parton, 1882-ben felállított Petőfi szobor bizottságának tervei között az 1870-es években három lehetséges Petőfi-megjelenítés szerepelt: a „haldokló Petőfi”, a „Talpra magyart szavaló Petőfi” és a „szerelmes

¹⁷ Kerényi Ferenc: „A körözlevéltől a szoboravatásig. A Petőfi-kultusz első korszaka, 1849-1862”, in: *Kegyelet és irodalom* (Kultusztörténeti Tanulmányok), szerk. Kalla Zsuzsa. Budapest: PIM, 1997, 130.

¹⁸ Petri Mór: „Az erdődi vár fehér asszonya”, *Koszoru*, A Petőfi Társaság közlönye, Új folyam, V (1938-1939), 91.

¹⁹ Hamburger Klára: *Liszt Ferenc zenéje*. Budapest: Balassi Kiadó, 2010, 395.

²⁰ Eckhardt Mária: *Liszt Ferenc válogatott levelei*. Budapest: Zeneműkiadó, 1989, 140–141., 89. levél.

²¹ Legány: *Liszt Ferenc Magyarországon, 1874-1886.*, 142.

²² U.o., 173.

²³ *Magyar rhapsodiák és más művek*, Új Liszt-Összkiadás, 8. kiegészítő kötet, előszó. Közr. Kaczmarczyk Adrienne, Sas Ágnes. Budapest: Editio Musica Budapest, 2016, XLII-XLIII. Mivel a melódia 1874 tavaszán megjelent, a zongoradarab 1877-es születésének – Kaczmarczyk feltételezésével szemben – nem a melódia kiadásra való előkészítése a közvetlen előzménye.

²⁴ James M. Baker: „Larger forms in the late piano works”, in: *Cambridge Companion to Liszt*, szerk. Kenneth Hamilton. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, 131.

lírikus”.²⁵ Mint tudjuk, a második elképzelés valósult meg. Nehéz megállni a kísértést, hogy e három típust, a tragikum, a heroizmus és a líra megjelenítését párhuzamba ne állítsuk a Legány által megjelölt karakterekkel.

A zongoradarabban két téma és legalább három karakter különíthető el határozottan. A darabot nyitó leugró kvart, előke, nyújtott és szinkópált ritmika magyaros, elégikus karakterét többen Petőfivel azonosították. A melodrámában szereplő, az első kottapéldán látható első megjelenésekor Petőfi beszél feleségéhez és fiához, másodsor pedig akkor halljuk, mikor a holt költő először tér vissza szellem-alakban. A zongoradarab alap gondolatává ez a téma válik, először megőrzi elégikus karakterét, a középrész után pedig – ahogy a második kottapéldán látható – *grandioso*, heroikus hangvétellel tér vissza.

Hadd zengjek dalt a fiamhoz. Nem tudja, mi az még? Dajka dana.

Lassan.komor indulattal.
Langsam und ernst bewegt.

(1. kottapélda, a melodrámá 13-15. üteme)

Tempo I.

f grandioso

(2. kottapélda, a zongoradarab kétkézes változatának 37-38. üteme)

A második, Legány által „vigasztalónak” nevezett lírai téma különösen érdekes, mivel jelentése nagy átalakuláson megy keresztül, mikor a melodrámából a zongoradarabba kerül, anélkül, hogy zenei anyaga lényegesen változna. Jellemző mozzanata ez annak a transzformációnak, mely révén a melodrámá anyagából Liszt személyes Petőfi-portréja válik. Ugyanaz az anyag, új kontextusban nemesebb, tisztább jelentést kap.

²⁵ Soós Gyula: „A budapesti Petőfi-szobor felállításának körülményei” in: *Tanulmányok Budapest múltjából*, 11. (1956), 338.

un poco meno Lento

grazioso e dolce
una corda

Ped.

Ped.

Ped.

Ped.

Ped.

sempre legato e

Ped.

Ped.

dolce

Ped.

Ped.

*

(3. kottapélda, a kétkezes változat 25-32. üteme)

A melodrámában ez a lírai téma a következő szöveget hordozza: „Nászzene hangjainál repül a pár: Uj szerető karján deli asszony, A tarka füzér, a menyasszonyi disz Leng fürteiből kigyózza le hosszan. S még boldogabb óra, mely eljön a csenddel, Ajkat szemet édesen elcsuk a szender, – Csak két szív dobogása beszél.”

A szöveg alapján gúnyos értelmű, a hűtlen asszony új nászát ironikusan megfestő zenei anyag tehát a szóló zongoradarabban a lírikus őszinte hangjává alakul át. Annak a Petőfinek a hangjává, aki a *Reszket a bokor*, vagy a *Szeretlek, kedvesem* című verseket írta feleségéhez, vagy legalábbis azzá a hanggá, amit neki Liszt Petőfi költészetéhez fűződő személyes benyomásai alapján tulajdoníthatott.

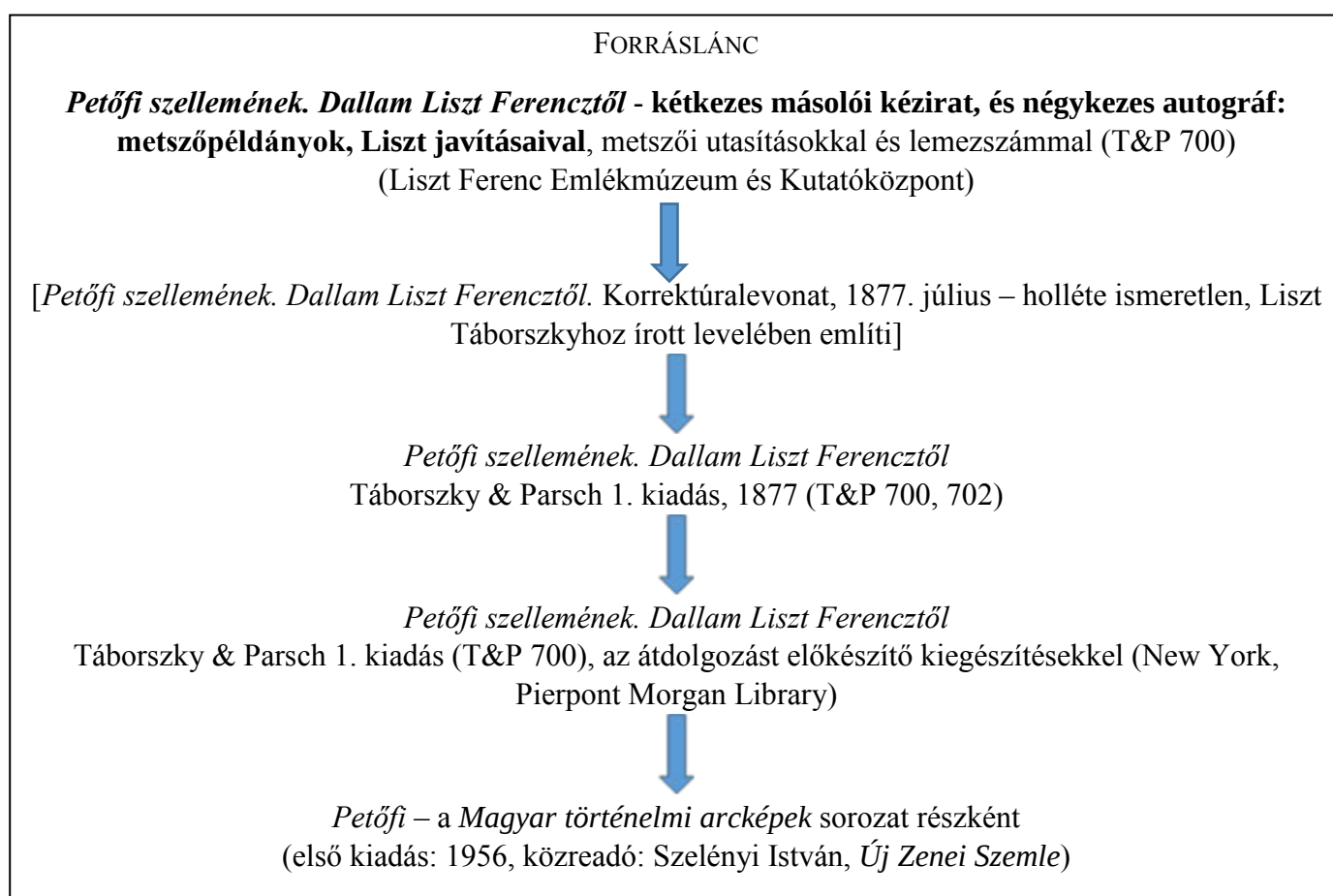
A melodrámában a lírikus Petőfit megidéző verssorokat eredetileg olyan madárdal-imitáció kíséri, mely zeneileg nem különösebben érdekes (a darab elején és végén található egy-egy ilyen szakasz). Ezt a szakaszt azonban Liszt vélhetően nem tartotta elég értékesnek ahhoz, hogy a zongoradarabban a Petőfi-téma kontrasztanyagaként felhasználja. Így eshetett választása az eredetileg ironikus nászzenére.

A Liszt Múzeum birtokába került kéziratok a *Petőfi szellemének* kétkezes és négykezes verziójának metszőpéldányai. A kétkezes változat idegen kéz – minden bizonnyal a Tábornszky Nándor és Parsch József vezette kiadó másolójának – írása, ceruzás metszői utasításokkal, ceruzás lemezszámmal. A négykezes változat teljes

egészében Liszt autográf, melyben szintén szerepelnek metszői utasítások, valamint ceruzás lemezszám. A négykezes kézirat végére Liszt bejegyezte, hogy a korrektúrát kéri Weimarba küldeni. Liszt 1877. július 19-én írta a Tábornszky és Parsch kiadónak, hogy elkészült a korrektúralevonatok ellenőrzésével.²⁶ Ennek a végleges korrektúralevonatnak a hollétérol azonban – ha valóban különálló példány – nem tudunk.

A darab mind kétkesz, mind négykezes változatban 1877 végén²⁷ jelent meg „Petőfi szellemének. Dallam Liszt Ferencről” címmel.

Mivel korábban a darabnak nem volt ismert kézírata, Kaczmarczyk Adrienne az Új Liszt-Összkiadás előkészítésekor az első Tábornszky kiadást vette alapul. Az Összkiadáshoz emellett a Tábornszky kiadás azon példánya állt a közreadó rendelkezésre, amelybe Liszt a darabon eszközöndő változtatások terveit jegyezte be, mielőtt azt a *Magyar történelmi arcképek* sorozatba illesztette.

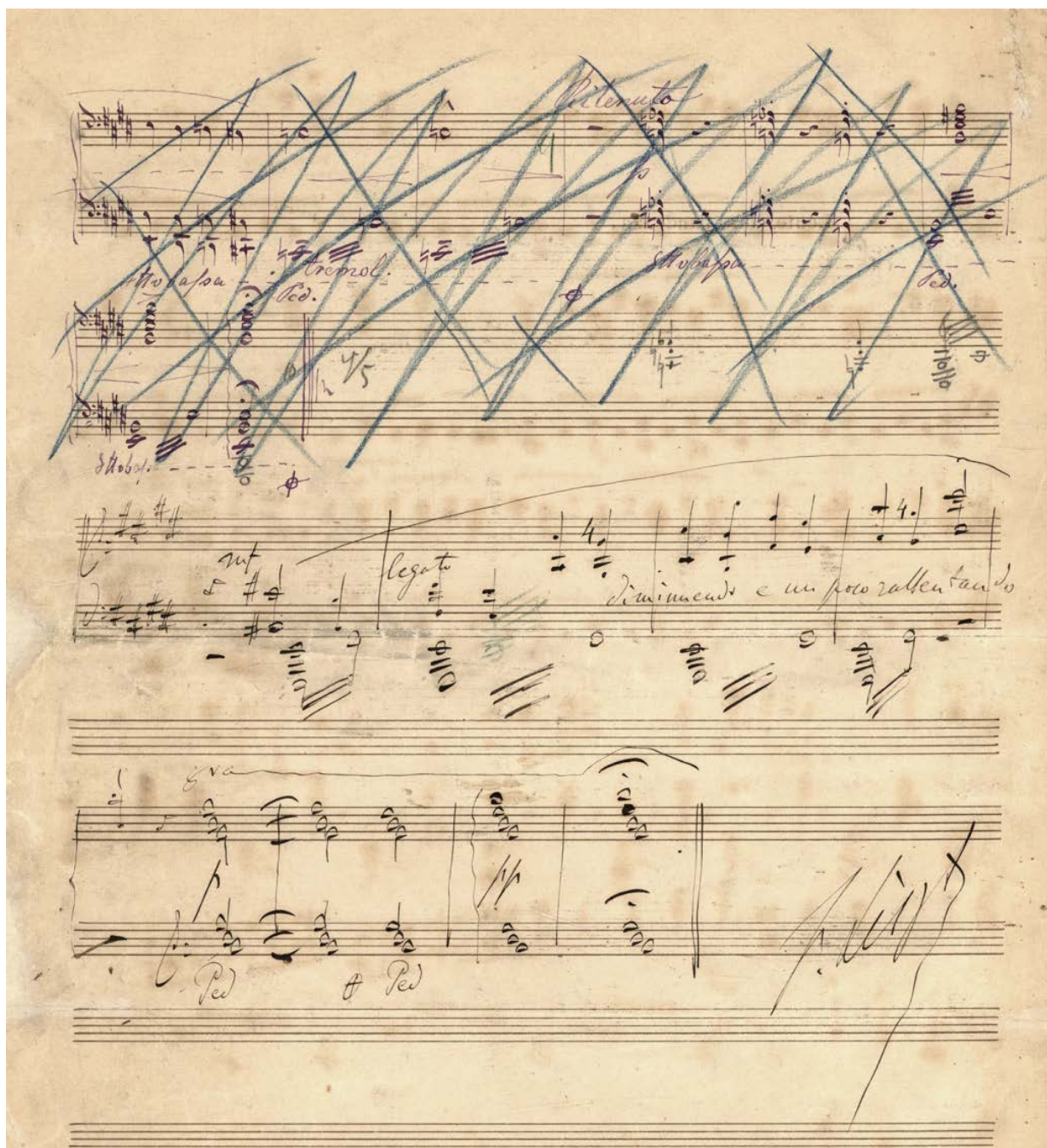

A jelen kéziratok alapján korrigálhatók a metsző pontatlanságai, téves értelmezései (melyek a korrektúrák ellenére bekerültek a nyomtatott változatba). Érdekességük emellett különösképpen abban áll, hogy mindkét kéziratban komolyabb húzást, leragasztást, javítást figyelhetünk meg az 51. ütemtől. Liszt az utolsó ütemeket tehát viszonylag későn, a kiadás előkészítése alatt változtatta meg az eredeti elképzeléshez képest. A javítások egyszersmind megerősítik Kaczmarczyk Adrienne megállapítását, miszerint Liszt a kétkesz és négykezes változaton egyszerre dolgozott.

²⁶ *Magyar rhapsodiák és más művek*, Új Liszt-Összkiadás, 8. kiegészítő kötet, előszó, XLIII. Valamint *Franz Liszt Briefe aus ungarischen Sammlungen 1835–1886*, szerk. Prahács Margit. Kassel: Bärenreiter, 1966, 187., 340. levél.

²⁷ *Magyar rhapsodiák és más művek*, Új Liszt-Összkiadás, 8. kiegészítő kötet, előszó, XLIII.

A következő kottapéldákon a kéziratos kétkezes változat áthúzott ütemei és Liszt sajátkezű javítása láthatóak. A változtatás csak a darab befejezését érinti.

decrescendo

8va

Ritenu

p

tremol.

Ped.

(8)

Ped.

(4., 5. és 6. kottapélda, a kéziratban áthúzott 51-59. ütemek)

Liszt talán azért döntött a kéziratba a korrektúra alkalmával, általa saját kezűleg bejegyzett változat mellett, mert a jobb kézben a 41. ütem óta oktávban ereszkedő skála hangzott, így az emelkedő befejezés kiegyensúlyozottabb zárást tett lehetővé.

Amargenat voll nach Weimar

tremolando

stava bassa

The image displays two systems of musical notation for piano. Each system consists of four staves, arranged in two grand staves. The key signature is three sharps (F#, C#, G#). The first system includes a '8va' marking above the first staff and an '8vb' marking below the second staff. The second system includes an '(8)' marking above the first staff and an '(8)' marking below the second staff. The notation includes various musical symbols such as notes, rests, and dynamic markings.

(7. kottapéllda, a négykezes verzió záró ütemeinek leragasztott változata a kéziratban,

8. kottapéllda, a négykezes verzió eredeti, töredékes befejezése, 51-57.ütemek)

A négykezes kézirat utolsó ütemeinek javításaiból úgy tűnik, Liszt eredetileg bővebb, a kétkezes változatétól eltérő befejezést tervezett. A 7. és 8. kottapéldán látható, hogy a secondo anyagában a Petőfi-téma is visszatért volna. Ez az eredeti befejezés azonban, sajnos a kéziratban csak töredékesen maradt fenn. Nyomtatásban megjelent végleges formájában a kétkezes és négykezes verzió lényegében azonos módon zárul.